

SOSYAL HİZMET ALANINDA HİZMET ALAN VE VERENLERİN İLETİŞİMİ VE KÜLTÜR KODLARIMIZIN ÇÖZÜLÜŞÜ BAĞLAMINDA KOPYALAMA KALIP SÖZLERİN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ (*)

Yrd. Doç. Dr. Muharrem ÖÇALAN

SAÜ SMYO Türk Dili Öğretim Üyesi

muharremocalan@gmail.com, muharremocalan@yahoo.com

ÖZET

Bu tebliğde, dilin bir iletişim dizgesi olarak sosyal hizmet alanında kullanımı üzerinde durulacak, sosyolojik yapımızdaki kültür alanı değişimlerinin birer yansıması şeklinde nitelendirebileceğimiz dil ve iletişim davranışlarımız ele alınacaktır.

Kalıp sözler, değişik kültürler arasındaki ayrımları gün ışığına çıkarmakta en özgün örnekleri içermektedir. Hitap biçimleri ve hitap davranışlarıyla iç içe olan kalıp sözler, toplumsal dilbilimin ve çeviribilimin de ilgi çekici sorunlarını ihtiva etmektedir. Zira dil, kültürün taşıyıcısı olduğu kadar aynasıdır da.

Kültür alanı değişikliklerinin, dile yansıması olarak son zamanlarda toplumsal değer yargılarımızı içermeyen; millî, insanî ve dinî kodlarımızla uyuşmayan bazı hitap biçimleri, deyim ve deyişler farklı kültürlerden aktarma olarak dilimizde yerleşmeye başlamıştır. Örneğin; İngilizce “*take care yourself!*”, Almanca “*Schau dir dich an!*” kalıpları, “*Kendine iyi bak!*” şeklinde dilimize yerleşmiş ve olur olmaz her yerde kullanılır olagelmıştır.

Kiminin farkında olmadığımız, kimini de neredeyse kanıksadığımız bu ve bunun gibi aktarma kalıp sözler, sadece dilimizdeki ifade kalıplarının değişimini değil aynı zamanda toplumsal yapımızdaki bireyselleşmenin getirdiği toplumsal kod çözülmelerini de göstermektedir.

Bu tebliğin amacı; dil-toplum, dil-kültür bağlantısı çerçevesinde dış ödünçleme kalıp sözlerin sosyal hizmet boyutunda iletişim açısından ele alınarak irdelenmesini sağlamak, yukarıda çizilen çerçevede dilbilimsel ve toplumbilimsel bir inceleme yapmaktır.

Anahtar sözcükler: *Kalıp sözler, dil, iletişim, sosyal hizmet*

* Bu tebliğ, 14-16 Kasım 2007 tarihleri arasında Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Hizmetler Bölümü tarafından düzenlenen “Çocuk ve Aileye Yönelik Sosyal Hizmetler” konulu ulusal sempozyumda sunulmuş ve sempozyumun Bildiriler kitabında yayımlanmıştır.

SUMMARY

In this notification, it will be giving a point on using the language as a communication system in social services areas and the behavior of language and communication which can be qualified as the reflections of the changes in cultural extend at sociological structure will be handled.

The stereotyped words, contain the characteristic examples at illuminating the differences between different cultures. The stereotyped words which are close to styles and behaviours of addressing, contains the exiting matters of social linguistics and the science of translation. In other words, language is a mirror nearby it's cultural path.

At these days, there can be seen so many reflections at the changes of the cultural areas which are not similiar with our own addressing types and idioms of our own cultural, national, religious codes. For instance in English, "take care yourself!", in German "Shau dir dich an!" idiom types, have a place like which can be translated as "Look yourself good".

These idioms and stereotyped words which are not notified or accustomed by some of us; not only shows the changing of the stereotypes of our langusage, thay can almost show the disintegration at the codes of social structure because of individualism.

The purpose of this notification is to provide and scrutinize the stereotyped words that are used in social services areas and which are lended from other cultures, casing the linguistics and social sciences.

Keywords: Stereotyped words, language, communication, social services

GİRİŞ

İnsan, doğuştan sahip olduğu bireysel farklılıklarla bezenmiş özgünlüğüne rağmen, aynı zamanda toplumsal değerlerle şekillenmiş sosyal bir varlıktır. Fiziksel olarak özgün doğan insan, içine doğduğu topluma özgü maddî ve manevî değerlerle donanır. Bu değerler dünyası; bireyin mensup olduğu milleti de kapsayan medeniyet dairesinin önemli izlerini taşımakla birlikte, bireyin ait olduğu millete özgüdür. İşte “ekin” ya da “kültür” denilen sosyolojik terim, bu özgünlüğü ifade eder. Her milletin ekin(kültür)i, esin kaynakları aynı olsa bile, diğer milletlerinkinden farklıdır. Örneğin: Medeniyetimizin ortak kelimelerinden olan **kalp** (< **Ar. kalb**) kelimesi, bir isim olarak Türkçe “**yürek**” kelimesiyle karşılanabilirken; “kalp”ten mecaz yoluyla “**gönül**”e gitmek; oradan “*gönlünü almak, gönül adamı olmak, gönülsüz davranmak, gönlü kırılmak, gönülden vermek, gönül koymak...*” ya da doğrudan “*kalbi kırılmak, kalbine girmek, kalbini kazanmak, kalpsiz biri olmak...*” gibi onlarca deyim ve söz üretmek, Türk’e has bir değer üretimidir. Dil, bu değer üretimlerini yapabileceğimiz alanın adıdır. Kelimeler ise, donandığımız bu değerlerin anahtarlarıdır. Bu sebeple kullandığımız her kelime, kelime grubu, söz ve söz kalıbı donandığımız değerler dünyasının kapılarını açar. Anadilimiz, bu değerler dünyasını hem oluşturduğumuz hem geliştirdiğimiz hem de gelecek nesillere aktardığımız yegâne servetimizdir. Bu anlamda, anadilimizin en küçük anlam birimi olan kelimelerimiz; kimlik, kişilik ve kültür kodlarımızın da göstergeleri olarak düşünülmelidir.

Doğduğumuz zaman söz varlığıyla, kurallarıyla birlikte kendimizi içinde bulduğumuz ana dilimizle düşünür, dünyayı onun belirlediği ölçü ve kalıpta algılarız. Wittgenstein’in şu sözü, dilin bu yönünü en iyi izah eden sözlerden biridir: “*Dilimin sınırları, dünyamın sınırlarıdır.*” (Aksan, 1999 : 15)

Nesne ve olayları algılamalarımızdan, metafizik düşüncelerimize kadar genişletebileceğimiz bir alanda kavramlar, terimler, kısaca kelimeler evreninde yaşarız. Bu evren, bize ve bizim de mensup olduğumuz ulusa özgüdür. Sevgimiz, nefretimiz, hüznümüz, sevincimiz, eleştirimiz, beğenimiz, çaresizliğimiz, çözümümüz bu bize özgü evrende biçimlenmiş kelime kalıplarına dökülmeden anlam bulamaz. Bu kalıplar, sözden anlama varan boyutta ulustan ulusa değişen bir algı alanına sahiptirler. Toplumsal değer yargıları ile de biçimlenmiş olan bu algı alanını bilmeden, salt kelimeleri bilmekle bir dile hakim olunamaz.

Dilimizin Sınırı, Dünyamızın Sınıridir:

İnsanın gerek bireysel gelişimi gerekse toplumsal gelişimi ve biçimlenmesi hususunda en temel belirleyici, kültürün de aktarıcısı olan, dildir. Dilin bu işlevini dikkate almayarak onu sadece kuru bir “iletişim dizgesi” şeklinde tanımlamak, en azından onun taşıdığı değerler bütününe görmezden gelmek olur.

Bir milletin bireylerinin ortak bilinçlerinde, binlerce yıllık bir geçmişte şekil ve anlam kazanmış olan fiiller, isimler, sıfatlar, zarflar, edatlar, bağlaçlar, ünlemler, kelime grupları, atasözleri, deyimler, kalıp söz ve cümleler, ait oldukları milletin geçmişini hâle, hâlini geleceğe taşıyan hazineleridir. “Atın alası dışında, insanın alası içinde.” gibi bir atalar sözü, “Erdemin başı til” gibi bir şiir dizesi, “Allah’a ısmarladık!” gibi bir veda cümlecigi, “Başınız sağolsun!” gibi bir taziye cümlesi, “Allah, bu milleti, başsız badaruksuz² gomasın!” (Öçalan: 2004) gibi bir dua, bize ait sayfalar dolusu bilgiyi, yüzlerce yılın imbiğinden süzer, getirir.

Son yüzyılın sayılı mütefekkirlerinden biri olan Mümtaz Turhan’ın, *Kültür Değişmeleri* isimli eserinde yer alan; “*Kültür, bir cemiyetin sahip olduğu maddî ve manevî kıymetlerden teşekkül eden öyle bir bütündür ki, cemiyet içinde mevcut her nevi bilgiyi, alakaları, itiyatları, kıymet ölçülerini umumi etüd, görüş ve zihniyet ile her nevi davranış şekillerini içine alır. Bütün bunlar birlikte, o cemiyet mensuplarının ekserisinde müşterek olan ve onu diğer cemiyetlerden ayırt eden hususî bir hayat tarzı temin eder.* (Turhan, 1997: 48)” ifadeleri, dil vasıtasıyla taşınan değerlerin ağırlığına işaret eder. Bu kadar değerle yüklü dilin kodlarıyla oynamak, dil vasıtasıyla taşınan değerlerle oynamak anlamına gelir.

Dil, sadece bu değerlerin taşınması işini yapan bir araç da değildir. Bu değerlerin oluşumunda da dil en ağır yükü sırtlanır. Zira maddî, manevî her türlü üretimin oluşumu dil sayesinde. Kelimeler, kavramlar, terimler olmadan hiç bir düşünce tezahür edemediği gibi, zihinsel bir iç üretim olan düşüncenin bizatihi kendisi de bir kavram ve anlam kalıbına sığdırılmadan ifade edilemez, geliştirilemez. Yukarıda dilin kültürle ilişkisini açıkladığımız sözün sonundaki ifademizi, dilin düşünceyle bağıntısı üzerine de söyleyebiliriz. Dilin kodlarıyla oynamak, düşüncenin kodlarıyla oynamak anlamına da gelir.

² badaruk: Bayrak

“Düşünmek ruhun kendi kendine konuşmasıdır.” Diyen, Platon’dan esinlenerek; *“Düşünce, dilin kendi kendine konuşmasıdır.”* uyarlamasını yapan Bozkurt Güvenç de dil ile düşüncenin ayniyete yaklaşan ilişkisini vurgular. Bu ilişki sebebiyle, tarih boyunca tüm alanların ilgilileri, dil hakkında kafa yormuş ve söz söylemişlerdir. Muhtelif alanlarla ilgili ortaya konan eserlerde “dil” bahsine az ya da çok rastlandığı gibi, Bilge Kağan’dan, Atatürk’e; Aristo’dan Konfüçyüs’e dek pek çok alim ve devlet adamı da kitaplar dolduracak kalıcı sözlerle dilin önemine işaret etmişlerdir. Konfüçyüs’ün o bildik sözü de dilin bu önemi sebebiyle söylenmiştir.³ Zira, matematikçinin “çap”ı, “yarıçap”ı; fizikçinin “sürtünme katsayısı”, “kaldırma kuvveti”; hukukçunun “haklı”sı, “suçlu”su; kimyacının “alaşım”ı, “ergime”si; doktorun “hasta”sı, “ilaç”ı; toplumbilimci(sosyolog)nin “iç bakış (emik)/ dışbakış (etik)”ı; inşaatçının “temel”i, “çatı”sı; iktisatçının “gelir”i, “gider”i; mutasavvıfın “zarf”ı, “mazruf”u... kısacası hangi bilim alanı olursa olsun, dil ile doğrudan ve derinden ilgilidir.

Kısaca “dil” dediğimiz bu düşünce ve değerler zincirinin halkalarını oluşturan kelimeler, anlam ve kavram boyutuyla her alanla ilgili olmasına rağmen, şekil, şema, renk unsurlarının ağırlıklı kullanıldığı fen bilimleri ve sanat alanlarına kıyasla, insan ilişkilerini içeren sosyal bilimlerle ilgili alanlarda daha fazla kullanılmaktadır. Sosyal bilimlerdeki bu yoğun kullanımın doğurduğu ihtiyaçtan iletişim bilimi ortaya çıkmıştır.

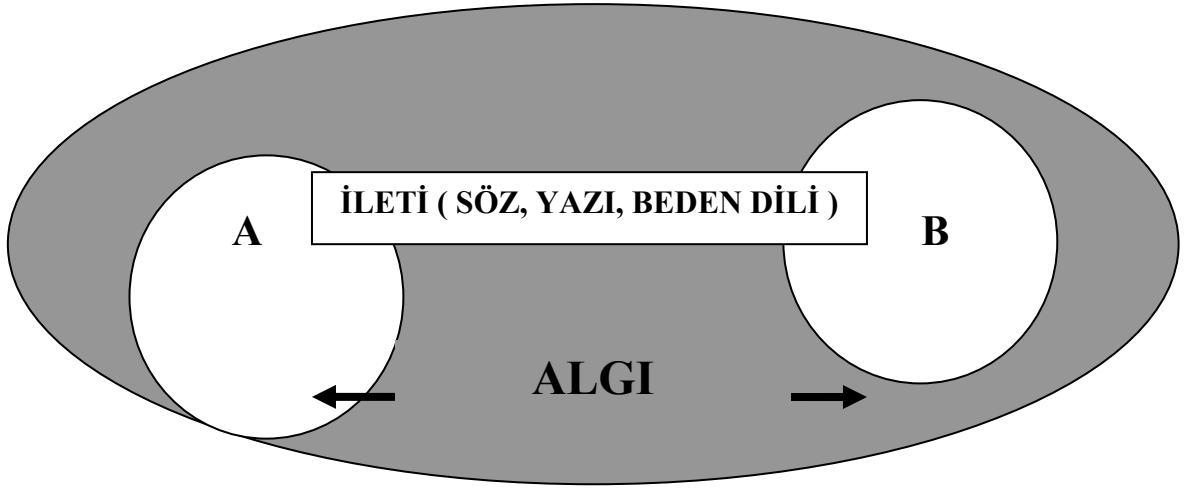
İletişim ve İletişim Bilimi, İletişimde Dil Kullanımı:

İletişim, şüphesiz ki sadece sosyal bilimlerle iştigal edenlerin ihtiyacı değildir. Doktorla hastanın, satıcıyla alıcının, öğretmenle öğrencinin, sosyal hizmet uzmanıyla çocuğun, yaşlının, muhtacın...kısacası insanı ilgilendiren her alanda gerekli olan ilişkilerin sağlıklı yürüyebilmesi için iletişim becerisine ihtiyaç vardır. Dil, düşüncenin oluşması ve gelişmesinde olduğu kadar onun dışı aktarımı hususunda da başvurulacak yegane vasıttır. İnsanın düşünme yetisi ve düzeyi, dilinin zenginleşmesi ile doğru orantılı olarak artar. Zenginleşen dil içinde edinilen kavram, terim, deyim ve kelimelerle kurulan iletişim de doğal olarak başarılı bir iletişim haline dönüşür. Bu sebeple, hem bireyin kişisel gelişimi ve başarısında hem de bireyin toplumsallaşmasında dilin önemi inkâr edilemez. Dil becerisi

³ *“Bir memleketin idaresini ele alsaydım, yapacağım ilk iş, hiç şüphesiz dili gözden geçirmek olurdu. Çünkü dil kusurlu ise; kelimeler düşüncüyü ifade edemez. Düşünce iyi ifade edilemezse; vazife, ve hizmetler gerektiği gibi yapılamaz. Vazife ve hizmetlerin gerektiği gibi yapılamadığı yerlerde âdet, kaide ve kültür bozulur. Âdet, kaide ve kültür bozulursa adalet yanlış yönlere sapar. Adalet yoldan çıkarsa, şaşkınlık içine düşen halk ne yapacağını, işin nereye varacağını bilemez. İşte bunun içindir ki hiçbir şey dil kadar önemli değildir.”*

düşük, dili gelişmemiş ve zenginleşmemiş bir toplumun bireylerinin birbirini doğru algılaması da beklenemez. İletişim bilimi; bireysel ve toplumsal algı kümesinin genişliği içinde hem bireydeki zihinsel iç üretimlerin oluşum ve gelişiminin hem de bu bireysel olgunlaşmanın toplumsallaşma sürecindeki yansımalarının sağlıklı yürütülmesi ile uğraşır. Bu süreçte dikkat edilmesi gereken husular da iletişim biliminin konusudur.

Bilindiği üzere, iletişim; söz, yazı, ve beden dili vasıtasıyla ortaya çıkan iki taraflı bir algılama sürecini ifade etmektedir.

Şekildeki şematik izahta görüldüğü gibi; A ile B arasında gidip gelen iletiyi oluşturan kavram, kelime, kelime grubu, kalıp söz ve cümleler veya jest ve mimikler, gönderici ile alıcı arasında bilinir ve ortak anlam verilir halde, algılanabilir açıklıkta olmalıdır. Algılanabilirlik özelliği, iletiyi gönderenin ve iletiyi alanın iletide kullanılan terim ve kavramlara ortak anlam yüklemesi ile ilgilidir. Bu yüklemenin bilinirliği, terim ve kavramın somut ya da soyut olmasından ziyade, toplumsal ve kültürel kodların bu terim ve kavramlara ne kadar yansıtıldığına bağlıdır. İleten ve algılayan tarafın bireysel ve toplumsal belleğindeki bu kodlamalar ve yüklemelerin örtüşüp örtüşmemesi, algının sağlıklı ya da sağlıklısız oluşmasını belirleyecektir. Bu örtüşme yoksa, iletişim kurulamaz ve istenilen algı da gerçekleşemez. Örtüşme düzeyinin yüksekliği algının ve iletişimin iyileşmesini sağlarken, düzeyin düşüklüğü ise algının değer kaybına yol açacaktır.

Doğru iletişim için kullanılan dilin inceliklerine hakim olmak gerekmektedir. Kelime, kavram ve terimlere, deyimlere, atasözlerine, kalıplaşmış sözlere, vurguya kısacası dilin sestem

anlama kadar bütün boyutlarına vakıf olunmadan gönderilen iletinin doğru algılanması imkansızdır.

Çocuktan yaşlıya, hastadan sağlıklıya hemen hemen insanın olduğu her alanda ve oldukça geniş bir bantta hizmette bulunan sosyal hizmet uzmanlarının dile hakimiyetleri, işlerinin icabıdır. Bu cihetle sosyal hizmet uzmanları; iletişim becerileri yüksek, toplumsal ve kültürel kodlamalara, anlam sınırlarına hakim, terim, kavram ve kelime dağarcığı zengin, kısacası dili mahir kullanan uzmanlar olmak zorundadırlar. Alanlarının gereği olarak pek çok bilim disipliniyle eşgüdümlü çalışmak zorunda olan sosyal hizmet uzmanları, her şeyden önce iletişim konusunda belli bir yetkinliğe ulaşmak ve herkesten daha fazla iletişim uzmanlarıyla ortak çalışmak durumundadırlar.

Zira, bu kadar geniş bir alanda, hayatın her safhasında, insan denen meçhûlün doğrudan algı alanıyla ilgili bir meşguliyeti iş edinen uzmanların; “buyurun!”, “rica ederim” “teşekkür ederim!” gibi kalıp sözlerden herhangi birini dahi farklı bir vurgu ile söylediklerinde, karşısındaki kişide “azarlama” algısı doğurabileceklerini bilmeleri, neyi söylemek istediklerinden önce nasıl söylemeleri gerektiğini öğrenmeleri zorunludur.

Kalıp Sözler, Kültürel Kodlarla Yüklüdür

Her toplumda belli durumlarda söylenmesi gelenek olmuş sözler, farklı duyguları açığa vuran kalıplardır (Klişe söz). Kalıplaşmış olmaları bakımından deyimlere ve atasözlerine benzemekle birlikte, yüklemelerinin çekimli olmaları yönünden atasözlerine daha yakın duran kalıp sözler, her ikisinden de farklıdır. Toplumların değer yargılarıyla biçimlenen kalıp sözler, hitap biçimleri ve hitap davranışlarıyla da iç içedir.

Kalıp sözler; atasözleri, deyimler, maniler ve ilençlerde de bulunur fakat atasözleri kadar hikmet yüklü değildirler. Yemeğe başlanırken, yemekten kalkılırken, yol sorulurken, doğumda, ölümde, ziyarette, evlenmede söylenmesi gerekli ve gelenek olan söz ve hitap biçimleri olarak tanımladığımız kalıp sözler, ulustan ulusa değişen değer yargıları gelenek ve göreneklerin biçimlediği algılama alanlarına sahiptirler. Bu sebeple kalıp sözlerin kullanımı o dili konuşan toplumun kültürünü, o kültürün insanları arasındaki davranış biçimlerini, o kültürdeki insanların tepki tarzlarını, hitap şekillerini ve davranışlarını da tanımayı gerektirir. Bu sözlerin kullanıldığı kültürdeki anlamlarını ve nerelerde kullanıldığını bilmeyen biri, fahiş

hatalar yapabilir. Örneğin; Türk toplumunun sosyal ve kültürel hayatını tanımayan bir yabancı için: “*El öpenlerin çok olsun!*”, “*Ağzından yel alsın!*” , “*Gözünü seveyim.*”, “*Öp babanın elini!*” gibi sözler, tercümesi tarif gerektiren sözlerdir. Aynı şekilde bir Türk için de: “*İki başparmağın(ız)ı sıkarım*” şeklinde tercüme edilebilecek “*size uğurlar, başarılar dilerim*” anlamında kullanılan Almanca; “*Ich drücke Ihnen (oder Dir) die beiden Daumen*” kalıbı, aynı ölçüde şaşırtıcıdır. (Aksan:1996)

Bu kalıp sözler, ulustan ulusa değişmesine rağmen zaman zaman farklı uluslarda benzer anlamlarda kullanılan sözler olarak bulunabilir. Örneğin: Bizde, Arap ve Farslarda var olan; “*Sana yapılmasını istemediğin şeyi başkasına yapma.*” sözü, Almanlarda “*Was du nicht willst, das man dir tut, das füg auch keinem anderen zu!*” şeklinde yer almaktadır.

Bizdeki, “*Allah'a şükür!*” gibi Almanlardaki “*Gott sei Dank*”, İngilizlerdeki “*thank God*”, bizdeki taziye/teselli cümlesi olan “*sizlere ömür/ Tanrı sizlere ömür versin*” gibi Almanlardaki “*Gott erhalte euch am Leben*” hemen hemen aynı durumlarda ve aynı amaçlarla söylenir (Aksan: age.) .

Zülfikar’ın; “*Doğrudan Kalıp Cümleler/ Kalıp cümle yapısında ünlem cümleleri/ Kalıp cümle yapısında hayır dualar/Kalıp cümle yapısında beddualar*) şeklinde sınıflandırdığı, ve Aksan’ın da diğer dillerden benzerleriyle karşılaştırıp ayrıntılandığı kalıp sözlerden bazıları, neşet ettikleri milletlerin kültür dokularını öylesine aksettirmektedirler ki, bu sözlerle başka dillerde rastlamanın, bu sözleri başka dillere çevirmenin imkânı yoktur. Örneğin: İyi yapılan bir iş sonunda dua mânasında söylediğimiz; “*Ellerin(iz) dert görmesin*”, “*Elin(iz)e sağlık*”, “*Su gibi aziz ol*”, “*Su verenlerin çok olsun*” “*Eksik olmayın*”; tevazu ve nezaket anlamı taşıyan; “*Affınıza sığınarak...*”, “*Sizden iyi olmasın*”, “*Söylemesi ayıp*”; bir iyi dilek ve temenni cümlesi olarak kullandığımız; “*Güle güle oturun*”, “*Güle güle yakın*”, “*Güle güle giyin*”, “*Güle güle yiyin*” “*Yolun açık olsun*”, “*Bereketli olsun*” “*Geçmiş olsun*”; bir rica, istirham, yakarı cümlesi olarak kullandığımız; “*Allahın(ız)ı seversen(iz)*”, “*Gözünüzü seveyim*”, “*Kurban olayım*”, “*Gözün yağın yiyem*”(Erzurum A.); en yakınımız, mahremimiz yakınlığında veya kabûlünde gördüğümüz biri için söylediğimiz; “*Dünya ahiret hemşirem (bacım) olsun*”, gereksiz söz söyleyen kişiler için kullandığımız; “*Laf olsun, torba dolsun*”, aslını neslini bilmediğimiz bir kişi için söylediğimiz; “*Neyin nesi, kimin fesi?*”, “*Ne idiği/ idüğü belirsiz*”; sonunun gelmesini istediğimiz ama vazgeçemediklerimiz yüzünden çaresiz kaldığımız durumlar için kullandığımız; “*Viran olası hanede evlad u ayal var!*”, “*Yukarı tükürsen bıyık, aşağı tükürsen sakal*”, beklemediğimiz bir cevabı verenin şaşırtıcılığı

karşısında söylediğimiz; “*Ne dese beğenirsin*”, görmekten hoşlanmadığımız biri için kullandığımız “*Yüzünü şeytan görsün!*”; aksilikle karşılaşp utanıp mahcup olmasını istemediğimiz birine söylediğimiz “*Allah utandırmasın*”, “*Yüzün ağ (ak)olsun*”, taziye cümlesi olarak söylediğimiz “*Başın sağ olsun*”, “*Ruhu şad olsun*”, “*Mekânı Cennet olsun*”, “*Nur içinde yatsın*”(Aksan: 1996; Zülfikar: 2007, 346) ... gibi cümleler Türk kültür, inanç, algılama kodlarını en iyi aksettiren örneklerdendir.

Kalıp sözlerden bazıları, dilimizde bulunmasına rağmen, kültür kodlarımızla uyumlu değildirler. “*Gemisini kurtaran kaptandır.*”, “*Her koyun kendi bacağından asılır.*”, “*Bana dokunmayan yılan bin yaşasın.*”, “*Devlet malı deniz, yemeyen domuz.*”, “*Güvenme dostuna saman doldurur postuna*”, “*Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar.*” gibi atasözlerinin dilimizde ne zamandan beri kullanıldığının araştırılması, ilgi çekici sonuçları da beraberinde getirecek gibi durmaktadır. Zira, devleti “malдан, candan, canandan aziz” bilen bir değer yargısını tarihsel düstur edinmiş bir milletin, devlet malını deniz olarak nitelemesi anlaşılabilir fakat onu yok etmeyi “domuz” olarak niteleyebileceğini düşünmek mümkün değildir. Aynı şekilde; “düşkünlük” diye bir müesseseyi oluşturmuş, yardımlaşma, dayanışma, imece, emanet, ahiretlik, kirvelik, musahiplik... gibi bir çırpıda sayılabilecek onlarca güvene dayalı değeri davranışa dönüştürmüş bir milletin bireysellik, güvensizlik kokan kalıp sözleri üretmesi çelişkidir ve bu çelişkiyi izah zordur.

Uygarlık alanı yönelimlerinin değişmesi, kültür alanı değişiklikleri, kültür komşulukları gibi sebeplerle kültürler arası etkilenmeler gerçekleşmekte, bu etkilenmeler sonucunda ulusal kültür kodlarına uymayan kalıp sözler de başka dil veya kültürlerden kopyalama⁴ olarak alınabilmektedir. Yabancı dilde eğitim, dil öğrenimi, diller arası çevirilerin yaygınlaşması, teknolojik ve bilimsel ilişkilerin sıklaşması, iletişim teknolojilerinin gelişmesi, başka dillere özentisi gibi etkenler kopyalama söz ve kalıpların sayısını artırmaktadır. Toplumsal dilbilim, dildeki bu değişimleri de konu edinir. Toplumsal dilbilim alanında yapılan çalışmalar, dildeki kalıp sözlerin taşıdığı kültürel kodların bilinmesi sayesinde bir yabancı dilin daha iyi öğrenildiğini kanıtlamıştır. Ancak, dilde kopyalama söz ve söz kalıplarının giderek yaygınlaşması, ulusal dilin kültür kodlarını anlaşılmasız hâle getirmektedir. Yabancı bir dili doğru dürüst öğrenip öğretilmediğimiz gibi ana dilimizi doğru öğrenmekten de giderek

⁴ “Kopyalama” terimi, “dış ödüncleme” yerine N. Demir- Emine Yılmaz (bkz. Demir: 2003) tarafından kullanılmaktadır. Ödünc, ‘geri vermek üzere alınan’ anlamını taşıdığı için bizce de “kopyalama” terimi daha uygundur.

uzaklaşmaktayız. Özellikle “yabancı dil eğitimi” yerine eğitimbilimsel açıdan pek çok sakıncası kanıtlanmış olan “yabancı dilde eğitim” tercihinin yapılmış olması, bu olumsuz sonucu doğuran sebeplerden başlıcası sayılmalıdır. Ne yazık ki; ana okullarına kadar indirdiğimiz yabancı dil öğretiminin eğitimbilimsel yöntem ve tekniklere uygun olarak yapılmaması; hem yarım yamalak bir yabancı dil tutkusunu kamçulamakta hem de anadilinin güzelliklerinden nasibini alamamış, kendi kültür kodlarının farkında olmayan ve giderek kendi dil ve kültürünü hor gören bir neslin hızla yetişmesine zemin hazırlamaktadır.

Birçok kaynakta pek çok örneğine rastladığımız kopyalama söz ve söz kalıpları ifade etmeye çalıştığımız gerekçeler doğrultusunda “kültür kodlarımızın çözülüşü” olgusunu göz önüne sermektedir. Aşağıda verilen örnekler, son zamanlarda toplum tabanına yaygınlaşma seyri gösteren, çoğu yabancı dillerden çeviri yoluyla alınmış örneklerdir ve daha yüzlencesini zikretmek mümkündür. Örneğin: *Sorun yok!* “No problem!”, *Yorum yok!* “No commentar!”, *Korkarım, hayır!* “I’m afraid, no!”, *Sizin için ne yapabilirim?* “What can I do for you?”, *Size nasıl yardım edebilirim?* “How can I help you?”, *Her şey yolunda!* “Everything’s ok!”, *Bana bunu yapamazsın!* “You can’t do that to me”, *Selam!* “Hi!”, *Kahretsin!* “Damn!”, *Umarım, öyle,* “I hope so.”, *Kapa çeneni!* “Shut up!”, *Ciddi olamazsın!* “Really?(sahiden mi?)”, *Sahne almak;* “take sceene”, *Çek etmek;* “check out!”, *Çay almak* “have a tea”, “Çaya kalmak”, “Sizi tutmayayım!” (Usta: 2001/147-150)

Şüphesiz ki; dillerin ve kültürlerin birbirinden etkilenmemesi düşünülemez. Olağan sınırlar içinde kaldığı sürece de dillerin alışverişine kimsenin sözü olamaz. Prof. Dr. Zeynep Korkmaz diyor ki: “Eğer bir yabancı dilin yerli dil üzerindeki etkisi, sınırlı ve geliştirici olmaktan çıkarak yerli dili yıpratacak ve o dilin kendi kültüründen kaynaklanan özünü kurutacak kadar kuvvetli olursa, o takdirde, o yabancı dil, yerli dile yalnız kelimeleri ile değil kuralları ile de nüfuz ederek, o dilin iç yapısını zorlamaya başlar. Zamanla bu zorlama, dilin iç yapısındaki gelişme ve değişimleri bastırır, tıkar ve dili kendi benliğinden koparır.” (Korkmaz: 1985, 3/4)

Korkmaz’ın ifadelerinde yer alan durum gerçekleşmiş, yabancı dilin etkisi Türkçe’yi yıpratacak boyutlara ulaşmıştır. Dilimize sadece yabancı kelimeler değil, yabancı dilin cümle yapıları (*Korkarım, hayır*), yardımcı fiilli kalıplar (*to have/ to take ‘almak’; banyo almak/ çay almak/ taksi almak...*), selamlaşma (*Hi!/ Hei!*) ve vedalaşma kalıp cümleleri (*Bye!/*

Tschüs!// Ade!// See you!), kabul (Ok!// Yes!) ve red cümleleri (No!// Nein!) kısacası yabancı dilin kuralları da nüfûz etmekte ve dilimiz benliğinden uzaklaşmaktadır.

Güncel dil tartışmalarına farklı bir yaklaşım gösteren Nurettin Demir, L. Johanson(2002a 42'den)'dan nakille; *“Yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan dillerin hepsi, yabancı özelliklerin yoğun biçimde kopyalanması sonucunda ortaya çıkmış değişmeler gösterirler. Fakat, dillerin zayıflamalarındaki asıl neden, kopyalamadan kaynaklanan yapısal bozulma değil, sosyal işlev kaybıdır. Diller, kendilerine ihtiyaç duyulmadığı, yani ailelerin bu dili kendi çocuklarına aktarmak için çabalamalarını gerektirecek yeterli sosyal işlevleri kalmadığı zaman yok olup giderler. Genç kuşak, daha çekici ve prestijli bulduğu için baskın bir dile yönelince tehlike başlar ve genç kuşak kendi dilini koruması halinde düşük prestijli durumda kalacağı için, sık sık baskın dilin tek dilli konuşuru haline gelir.”*demektedir. (Demir ve Yılmaz 2003: 144,).

Demir, makalesinde; *“Türkçe'nin tehlikede olduğunu söylemenin mümkün olmadığını”* bilakis *“Türkçe'yi tarihinin en güzel günlerini yaşayan bir dil olarak nitelendirdiğini”* ifade etmektedir. Demir'in kitabından alıntıladığımız yukarıdaki ifadelerini bizim bir kısmını verebildiğimiz örneklerle yan yana getirdiğimizde, *“Türkçe'yi tehlikede görmek”*ten kendimizi alamıyoruz. Örnekler; Türkçe'nin zayıfladığını, kopyalamalarla birlikte dilin sosyal işlev kaybına uğradığını, genç kuşağın kendi dili yerine yabancı bir dili daha değerli (prestijli) görmeye başladığını göstermektedir. Bu durumda Türkçe'nin geleceğinden endişe duymak ve bunu söylemek, gözlemlenen duruma göre, abartı sayılmamalıdır.

Özellikle gençler arasında hızlı bir şekilde artan ve yayılan aktarma kalıplara biraz daha dikkatli bakmak; nelerin, ne kadar ve nasıl değişmeye başladığını ve değişimin, değer kaybının düzeyini göstermesi bakımından önem arz edecektir.

Türkçe, “Kendine iyi bak”acak durumda değildir!

Bilindiği üzere İslam'la meczolmuş Türk kültüründe; *“eşref-i mahlûkât”* olarak kabul edilen insandan, börtü böceğe varan bir genişlikte bütün yaratılanlara *“Yaradan'dan ötürü”* bir sevgi ve muhabbet iklimi hakimdir. Bu sebeple bu iklimde, *“ Beni enterese etmez! (It doesn't interest me!// Interessiert mich überhaupt nicht!)”* yoktur. Bu yüzden de bu iklimin insanı, bu kültür kodlarını taşıyan biri, her toplumsal sorunu “iş” olarak kabul eder ve onu “üstüne

vazife” olarak alır. Bunun için bu iklimin insanı; “İşim olmaz (*It's not my business*)” demediği gibi “Üstüne/ üstüme vazife değil (*It's non of your/ my business*)”de demez. Bu iklimin insanının dilinde de kızdığı birine; “Cehennem’in dibine git! (*go to hell!*)” demek; sevdiği birinin ardından “Allah, nur içinde yatırsın!” demek, dua etmek mümkündür ancak, “Barış içinde yat! (*rest in peace*)” yoktur. Hele, ölenin arkasından alkışlamak hangi hakim ve üst(?) kültürün özentisiyle icat edildi bilmem ama, merhum/ merhume taraflarına taziye vedasında “kendine iyi bak! (*take care yourself!*)” ile vedalaşmak da nereden bulaştı? Aynı cümlelerin hasta ziyaretinden ayrılırken söylenmesi ise kültür kodlarımızın çözülüşüne bir başka örnektir. Zira bizde, hastadan ayrılırken; “*Allah şifa versin! İstedğin bir şey olur da söylemezsen günahım boynuna! Refakatçi olarak ben kalabilirim/ Allah’a emanet ol!*” gibi onlarca veda cümlecği varken; “*Ne halin varsa gör!*” anlamına gelebilecek bir cümlelerin (*hem de hasta ziyareti gibi bir güzel davranış sonrası !*) söylenmesi, ne yaman çelişkidir.

İş adamlarımıza ait bir konuşmada geçen şu cümlelere de bakalım:

"-Bence step bay step gidelim. Marketing toplantısında tam olarak ne konuşuldu?"

"-Valla Ferit bey bize orada çok kısa bir brüf verildi."

Ne yazık ki; irfan yuvalarımız olan üniversitelerimizde Türkçe kullanımının durumu da içler acısıdır. Hemen hemen her üniversitemizde; “*Kısa / Ansız/ Habersiz Sınav*” diyebileceğimiz sınavımızın adı “*Quiz*”e, “*Ara sınav*”ımız “*Vize*”ye, “*Son sınav*”ımız “*Final*”e teslim edilmiş; “*Not dökümü*” “*Transcript*”, “*Ulusal/ Uluslararası Bilgi Şölenleri*” “*Sempozyum/ Simpozium*”, müzik ve eğlence duyuruları “*Non stop music/ Ohne Grenze Party*” ifadeleriyle sunulur hâle gelmiştir. “En seçkin” sıfatıyla anılan ve bölümlerinde yabancı dille eğitim yapılan üniversitelerimizden birinde geçen öğretim üyesi ve öğrenci konuşmalarından bir kesit, her şeyi açıklamaya yetecektir:

Konu: *Dönem sonu ödevi*

"Hocam peypırların dedlaynı ne?"

"23'ü"

"Hocam hūmanitiis dersinin de peypır dedlaynı aynı gün."

Bir de öğretim üyesi kapısına asılmış duyuru:

"assignment'iniz için due time 25th december şimdiden herkese good luck..."

İşte, okulda, evde, basın-yayın kuruluşlarında, sokakta, günlük konuşmalarda kulak misafiri olduğumuz dil kullanımı, Türkçe için endişelerimizi artırmaktadır. Kelimelerin, kelime gruplarının, cümlelerin kuruluş, anlam ve yapıları değişmiş, adeta yeni bir “dil” oluşmaya başlamıştır. Örneğin: “Şaşırmak” isim fiili artık “*dumur olmak/ oha falan olmak*” şeklinde söyleniyor. “*Sıklamak*” yerine “*Bö olmak/ Kal gelmek*”, “*bunalmak*” yerine de “*İmdatı gelmek*” kullanılıyor. “*Zamanı olmak, boş olmak*” her nasılsa “*full boş*” şekline dönüşmüş, “*iade etmek*”, “*geri vermek*” anlamındayken “*geri iade etmek*” gibi ucube bir söyleyişin yaygınlaşması kanıksanmıştır. Spor sunucularımız, oyuncularımıza *üçleme* değil “*hattrick*” yaptırıyor, pas verdirtmiyor “*assist*” yaptırıyor, *köşe atışı* kullandırtmıyor “*Korner*” attırıyor. *Zamanlama*, onların dilinde “*timing*”e dönmüş hem de “*acaip güzel*” olarak vasıflandırılır olmuştur.

“Eşya” sözcüğünün tekili olan “şey” sözcüğü önce boşluk doldurucu konumuna düşürülmüş, sonra her sözcüğün yerine kullanılan ve ne gariptir ki belleklerdeki izler vasıtasıyla “*ne denilmek istenildiğini anlatan*” kelime-kelime grubu- cümle mesabesine çıkarılmıştır. Bir telefon konuşması esnasında kurulan (Hem de bir doçent arkadaşımızın!) “*Sen, şeyi şey yap da biz şeyden sonra şeyi şey yaparız.*” gibi bir cümle için “*Anlaşıyorsa, ne var bunda?*” denilebilir mi?

Sonuç yerine:

Hâlâ, en yakınınızda; “*Aman Allah’ım!*” değil de “*Oh my god!*” diye hayret edininiz, “*Yaşa! Var ol!*” yerine “*Oley! Oley!*” çığlıkları atarak sevineniniz yoksa, bir nebze gönlünüzü ferah tutabilirsiniz. [Bu konuda, genel ağ(internet)da “*Arıyorum*” isimli *Yusuf Yanç’a* ait bir şiir dolaşmaktadır, okunmasında fayda vardır.] Ancak, görülen örnekler çerçevesinde, Türkçe kullanımının “iyi” olduğunu söylemenin, Türkçe’yi “bir tehlikenin beklemediğini” iddia etmenin aşırı bir iyimserlik olacağını düşünüyoruz. Konumumuz, uğraşı alanımız, mesleğimiz ne olursa olsun, birey olarak en yakınımızdan başlamak suretiyle Türkçe’yi doğru kullanmaya özen göstermeliyiz. *Nermi Uygur*; “ *Uğraşı alanı ne olursa olsun her yönetici, ilkin kendisinden başlayarak, dile saygıyı kökleştirme işinde elinden geleni esirgememelidir. Her yönetici dil eğitiminde örnek olmalıdır...Kişi, alıştığı şeylere karşı her zaman direnme eğilimindedir. Ama dikkat edilirse, bunun köklü bir inançtan çok, rahatı bozmamak kaygısından doğduğu görülür.*” demektedir. (*Uygur: 1994*) Uygur’un dediği gibi anadilimize saygıyı kökleştirme işinde yapacağımız en küçük katkı bile yanlışa alışmaya

engel olacaktır. Aksi takdirde yanlışlara alışmış bir kitlenin amansız bir direnişi ile karşılaşmamız kaçınılmaz olacaktır. İletişim fakiri bir toplum hâlini almadan, biraz rahatımızı bozmanın, Yahya Kemâl'in "Ses Bayrağımız" olarak nitelediği Türkçe'ye sahip çıkmanın zamanı gelip de geçmektedir. Farkına varmazsak, binlerce yıllık geçmişten onlarca tehlike atlatarak bizlere kadar ulaşmış güzel Türkçemiz; Özkan ve Musa'nın Gadjiyeva'dan naklen aktardıkları; "Bir ata dogguz oğlu besler, Ø dogguz oğlu bir atanı besleye bilmez. (Bir ata dokuz oğlu besler, (ama) dokuz oğul bir atayı besleyeme z). (Gadjiyeva 1973: 335)" atasözünde olduğu gibi bizi "hayırsız evlatlar" olarak tarihe kaydedecek ve nesiller önünde bizden hesap soracaktır.

Bu sabıka kaydına sahip olmak istemeyen her duyarlı Türk için aşağıdaki soruları sormak ve sorumlulukların gereğince davranmak şarttır.

- **Nasıl bir Türkçe konuşuyor, yazıyorum?**
- **Kelimelerimize, kelime gruplarımıza, atasözlerimize, deyim ve terimlerimize ne kadar hakimim?**
- **Anadil duyarlılığım hangi düzeyde?**
- **"Beni yanlış mı anlıyorlar?" yoksa, "Ben mi anlatamıyorum?" Öyleyse, eksikim nerede?**
- **Çocuklarıma hangi adı verdim? Açtığım iş yerine verdiğim adda, alışveriş yaptığım iş yerinin adında Türkçe'ye uygun olmayan bir durum var mı?**
- **Çocuklarım, öğrencilerim ve arkadaşlarımla nasıl bir Türkçe kullanarak iletişim kuruyorum?**
- **Günlük konuşmalarımda yaptığım hatalar neler?**
- **Kelimeler arasındaki anlam ayrımlarına vakıf mıyım?**
- **Selamlaşma, vedalaşma, tanışma, tartışma, taziye, tebrik Türkçem ne hâlde?**
- **Tercüme ve televizyon Türkçesi, genel ağ yazışmalıklarındaki Türkçe nereye gidiyor?**
- **Kullandığım söz kalıpları ekinime (kültürüme) ait hangi dokuyu taşıyor/ taşımıyor?**
- **Hangi sözleri dilime doladım?**
- **Bunun doğrusu ne?**
- ...

"Bil ki, ok yarası kapanır, dil yarası kapanmaz."

E. Ahmet Yükneki, Atabetü'l Hakayık

KAYNAKLAR:

AKSAN, Doğan (1996); *Türkçenin Sözvarlığı*, Engin Yay., Ankara 1996, s.11.

..... (1999) ; *Anlambilim*, Engin Yay., Ankara 1999, s. 15.

Demir, Nurettin; Emine Yılmaz (2003); *Türk Dili El Kitabı*, Grafiker Yay. Ankara 2003.

Demir, Nurettin; “*Popüler Dil Tartışmalarına Dil İlişkileri Açısından Bakış*”

http://turkoloji.cu.edu.tr/DILBILIM/demir_populer.pdf , s. 7.

DÖKMEN, Üstün (1994); *İletişim Çatışmaları ve Empati*, Sistem Yayıncılık, İstanbul.

GADJİYEVA, N. Z. (1973); *Osnovniye Puti Razvitiya Sintakasiçeskoj Stuktury Tyurkskih Yazıkov* (Türk Dillerinin Söz Dizimi Yapısının Esas Gelişme Yolları), Moskova 1973

JOHANSON, Lars (2002); *Türk Dili Haritası Üzerinde Keşifler*. Çev. Nurettin Demir/Emine Yılmaz. Ankara.

KORKMAZ, Zeynep (1985); “*Dil inkılabının Sadeleşme ve Türkçeleşme Akımları Arasındaki Yeri*”, TDK Konferansları, 1985, s.3/4

ÖÇALAN, Muharrem (2004); *Sakarya İli Ağızları*, Erciyes Ü., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN), Kayseri 2004.

ÖZKAN, Fatma; Bağdagül MUSA (2004); “*Yabancı Dillerin Türkçenin Söz Dizimi Üzerindeki Etkisi*” *bilig*, Yaz / 2004 , Sayı 30, s. 95-139

TOSUN, Cengiz (2005); “*Dil Zenginliği, Yozlaşma ve Türkçe*”, Journal of Language and Linguistic Studies Vol.1, No.2, October 2005, s.136-154.

TURAL, Sadık Kemal (1992); *Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler*, Ankara, Ecdad Yay.

TURHAN, Mümtaz (1997); *Kültür Değişimleri*, İstanbul, Ötüken Neşriyat.

USTA, Halil İbrahim (2001); “*Yabancılaşmanın Söz Dizimindeki Görünümleri*”, Türk Dili, S.:596, Ağustos 2001, s. 147-150.

UYAR, Yusuf (2007); *Türkçe Öğretiminde Kültür Aktarımı ve Kültürel Kimlik Geliştirme*, (Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enst.Yayımlanmamış YL Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Asiye Duman) s. 8-11.

Uygur, Nermi (1994); *Dilin Gücü, Denemeler*, Kabalcı Yayınları, 4. Baskı, Ankara Şubat 1994.

ZÜLFİKAR, Hamza (2007); “*Dünden Bugüne Türkçe*”, TD Dergisi, TDK Yay., Ağustos 2007.